

GONDOLATOK AZ IDEGENELLENESÉG-KUTATÁSRÓL
EGY HADTUDOMÁNYI DOKTORANDUSZ SZEMSZÖGÉBŐLTHOUGHTS ON THE RESEARCH OF XENOPHOBIA FROM THE ASPECT OF
A MILITARY SCIENCE PHD STUDENT

Napjainkban a bevándorlás az európai társadalmak egyik érzékeny kérdése. Az elmúlt évtizedben ennek kapcsán több európai országnak kellett különböző problémákkal szembenéznie. A témában végzett felmérések arra engednek következtetni, hogy a magyarok is egyre inkább ellenségesek a külföldiekkel szemben, tartanak tőlük, miközben nem biztos, hogy félelmeik megalapozottak. Az elmúlt években a lakosság xenofóbiájának megismerése érdekében megszorodtak az idegenekkel foglalkozó elemzések. Kutatásomban ezeknek a felméréseknek az eredményeit igyekszem összefoglalni, illetve az elemzések tapasztalatait is szem előtt tartva magam is szeretnék az idegenellenesség kérdésében kutatást végezni, amelynek célja annak a megállapítása, hogy a rendőrök hogyan viszonyulnak az idegenekhez.

Nowadays, immigration became a sensitive area of the European societies. Several European states encountered difficulties in this field in the last decade. Researches conducted on this topic show that Hungarians become more hostile towards foreigners, they are afraid of them — even though their fear may not be well founded. In the last few years, more and more analyses were carried out concerning aliens to explore the xenophobia of the population. In my research, I intend to summarize the results of these analyses and to conduct an own research on xenophobia by bearing in mind the experiences of previous researches, the aim of which work would be to explore the attitudes of police officers towards aliens.

BEVEZETÉS

Napjainkban a bevándorlás, számos demográfiai, gazdasági, kulturális és politikai vetületével az európai társadalmak egyik érzékeny kérdése. Az elmúlt évtizedben ennek kapcsán több európai országnak kellett különböző problémákkal szembenéznie. Egyes országokban a bevándorlók jelenléte konfliktusokkal jár, ami idegenellenességet eredményez.

A témában végzett felmérések arra engednek következtetni, hogy a magyarok is egyre inkább ellenségesek a külföldiekkel szemben, tartanak tőlük, miközben nem biztos, hogy félelmeik megalapozottak. A külföldiekkel kapcsolatos pozitív és negatív attitűdök észlelése, mérése a magyar szociológiai szakirodalomban érintőlegesen már az 1970-es években megjelent. Az 1980-as évek végétől, de különösen az 1990-es években a rendszerváltozás és a külföldiek egyre nagyobb száma miatt megkezdődtek a befogadásukkal kapcsolatos szociológiai vizsgálódások. Az elmúlt években a lakosság xenofóbiájának megismerése érdekében megszorodtak az idegenekkel, a külföldiekkel foglalkozó elemzések. Kutatásom első részében ezeknek a felméréseknek az eredményeit igyekszem összefoglalni.

A téma tartalmi kifejtése során elsősorban a kérdéskörrel összefüggő alapfogalmakat célszerű tisztázni.

Előítéletnek szokás nevezni a valamely csoport tagjaival szembeni negatív érzelmi viszonyulást, amely azon alapul, hogy ezek az emberek a csoport tagjai. A torzításon, túlzáson és leegyszerűsítésen alapuló negatív elképzelések, előítéletek együttese valamely csoporttal szemben a *sztereotípiá* kategóriájába tartozik. A *diszkrimináció* egyes emberek hátrányos kezelése azon az alapon, hogy azok valamely meghatározott csoport tagjai. Pl. a többségi csoport piszkosnak, erkölcsstelennek, megbízhatatlannak tarthatja valamely kisebbség tagjait (sztereotípiá), ezért nem kíván velük érintkezni (előítélet), ennek következtében nem alkalmazza őket munkásként az irányítása alatt álló munkahelyeken (diszkrimináció).

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 2. szám

GÖRBE Attiláné ZÁN Krisztina

Idegenellenesség — xenofóbia — az Oxford English Dictionary értelmezése szerint — idegenektől, más országból jött emberektől való beteges félelem, vagy másképp fogalmazva: az idegenektől, külföldiektől való irtózatást jelenti.

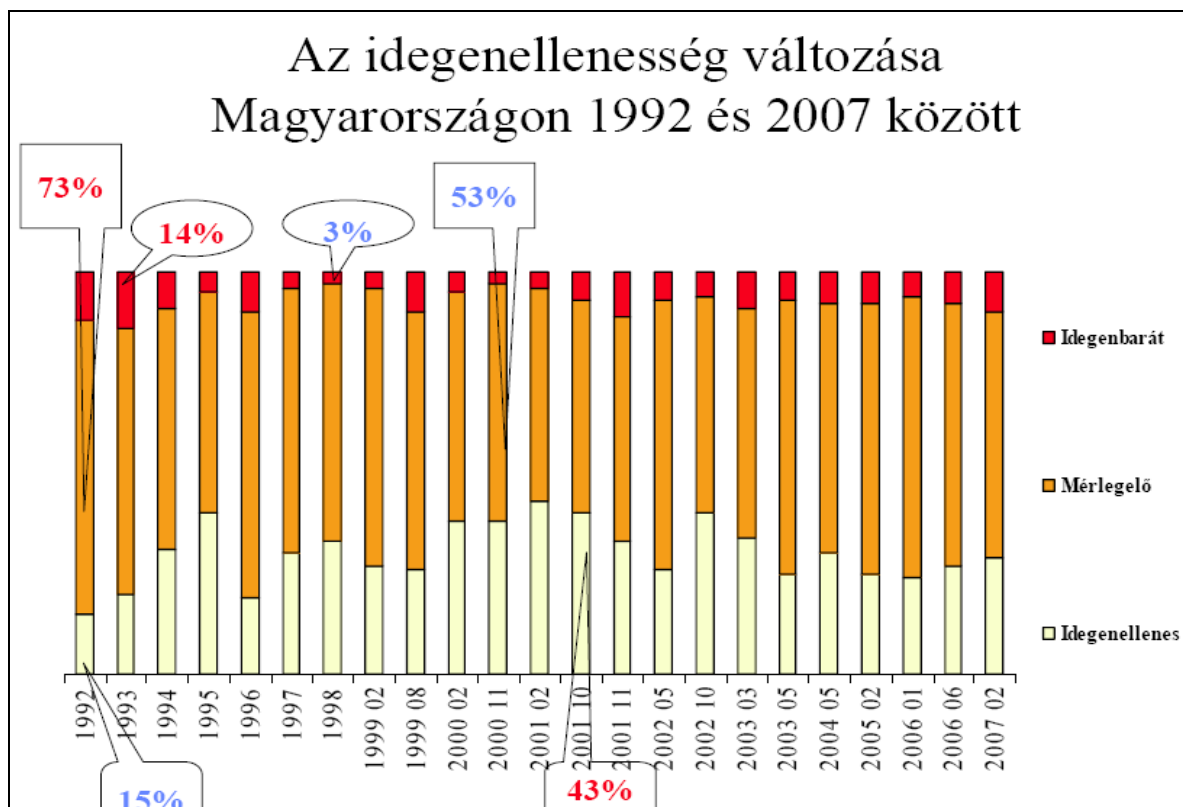
A bevándorlókkal szembeni előítéletesség nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő szintje inkább a közbeszéd természetével, illetve az ismeretlentől való félelemmel, mintsem konkrét tapasztalatokkal magyarázható. Magyarországon nincs jelentős mértékű bevándorlás, így a bevándorlókról élő képet nem maguk a bevándorlók, hanem a nyilvánosságban megjelenő általános migráns-kép (pl. „tutajos menekültek”), a magyar közgondolkodásban történetileg rögzült migráns-kép, valamint a politikai vitákból kibontakozó migráns-kép formálja.

A bevándorlókkal kapcsolatban a legtöbb országban egyfajta haszonelvű nézet uralkodik. A bevándorlókat nem fogadják szívesen, és nem úgy tekintenek rájuk, mint olyan egyénekre, akik valamit adhatnak a közösségnek. Épp csak annyira szívesen látott vendégek, és elfogadásuk csak addig terjed, ameddig az általuk képviselt munkaerőre az adott pillanatban szükség van.

IDEGENELLENESÉG-KUTATÁSOK A „CIVIL” SZFÉRÁBAN

A TÁRKI Társadalomkutatási Intézet mintegy másfél évtizede azonos módszertani alappal kutatja az idegenellenesség alakulását, ezáltal számos, összehasonlításra alkalmas adat áll rendelkezésre a jelenlegi és a korábbi állapot bemutatására.

A magyar lakosság idegenellenességére vonatkozó eddigi kutatások azt mutatják, hogy a kilencvenes évek elejétől kezdve 1995-ig emelkedett a nyílt idegenellenesség aránya, amikor is 40 százalékos mértéket ért el. Ezt követően jelentős csökkenés mutatkozott, és 1997—1999 között a lakosság 25-30%-a utasított volna el minden menedéket kereső idegent. 2000-ben azonban ismét a xenofóbia növekedése volt regisztrálható, és a mérték megközelítette az 1995-ös csúcspontot (38%).

Forrás: Táarki 1992—2007.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

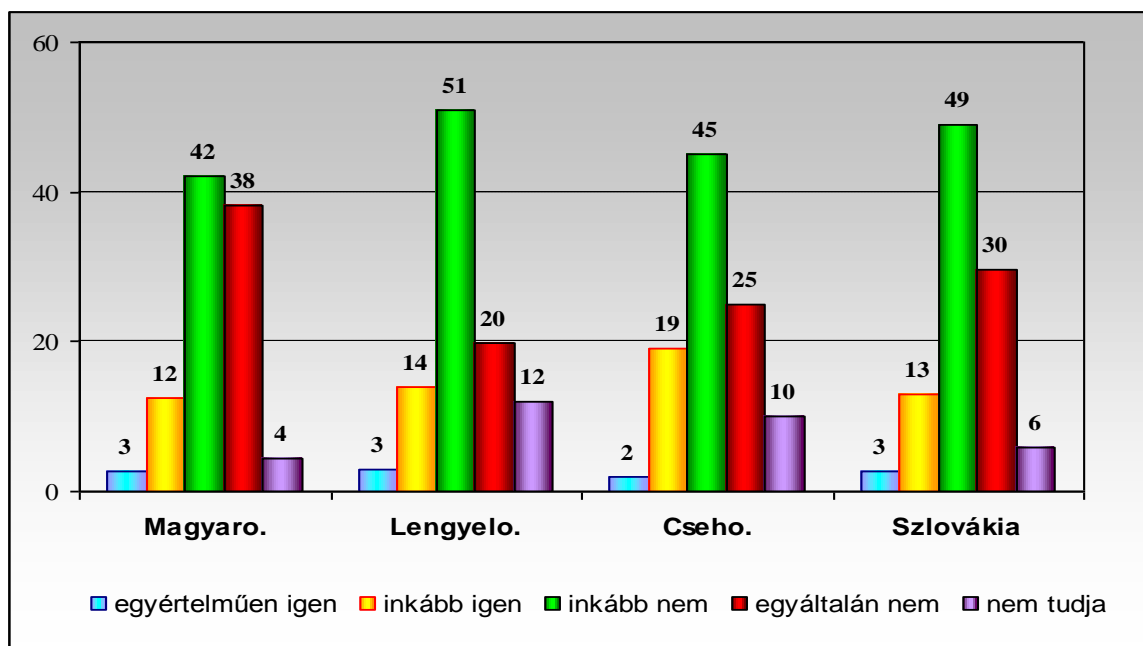
Budapest, 2010.
3. évfolyam 2. szám

GÖRBE Attiláné ZÁN Krisztina

Az idegenellenesség társadalmi bázisának vizsgálatakor az alábbi szempontokra kell figyelemmel lennünk:

- az iskolázottsági szint növekedésével emelkedik a mindenkit befogadók aránya, csökken a nyíltan idegenelleneseké, míg a mérlegelők a középfokú végzettségűek körében felülreprezentáltak;
- a kor valamelyest befolyásolja az idegenellenességet, a fiatalok inkább befogadók, a 40–60 év közötti középgeneráció viszont az átlagnál valamivel hajlamosabb a nyílt idegenellenességre;
- a lakóhely is befolyásoló tényezőként jelentkezik, hiszen a községekben élők az átlagnál kissé befogadóbbak, a városokban élők átlagon aluli arányban engednének be az országba minden menekültet;
- azok körében, akik ismernek menekültet vagy bevándorlót, nem magasabb ugyan az átlagnál az idegenbarátok, de alacsonyabb az idegenellenesek aránya;
- ugyanakkor az is tényként jelentkezik, hogy a migránsokat ismerők körében magasabb a mérlegelők aránya, ami nagy részben valójában rejtett idegenellenességet takar. Ebből arra lehet következtetni, hogy a személyes ismeretség hatására a nyílt idegenellenesség egy része rejtetté válik vagy válhat.¹

2005-ben a CEORG (Central European Opinion Research Group) kutatási együttműködés keretében végzett TÁRKI kutatás eredményei alapján azt láthatjuk, hogy a mérsékelődő hozzáállás nem csupán Magyarországra volt jellemző a menekültek befogadásával kapcsolatban.²

Forrás: CEORG 2005. február (Magyarország: TÁRKI, Lengyelország: CBOS, Csehország: CVVM, Szlovákia: FOCUS.)

A bevándorlókkal kapcsolatban mind a négy visegrádi országban meghatározó vélemény, hogy nincs szükség rájuk: legnagyobb arányban a magyar és a szlovák válaszadók (80% illetve 79%) gondolták úgy, hogy inkább nincs, illetve egyáltalán nincs szükség bevándorlókra, míg Csehországban és Lengyelországban mintegy 10%-kal kevesebben, 70, illetve 71%-ban vélték így. Ez a fajta vélekedés a menekültekkel kapcsolatos félelemre utal, amely egyelőre indokolatlan Magyarország esetében, tekintetbe véve, hogy az évi 1600 menedékkérelem elenyésző a legtöbb Európai Unió tagállam értékeihez viszonyítva.

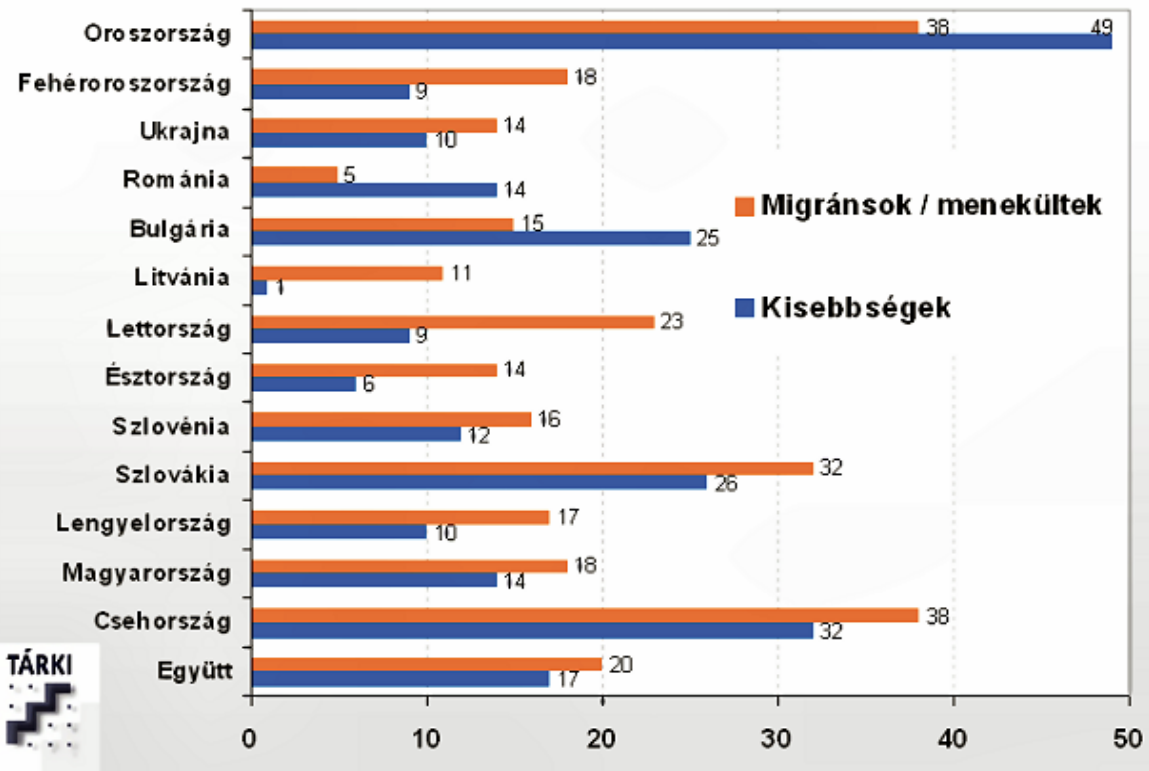
¹ Ezért is tartottam fontosnak, hogy a Rendőrségnél folytatott xenofóbia kutatás során a kérdőív tartalmazzon ilyen jellegű kérdéseket. Bernát Anikó: Idegenellenesség Magyarországon és a visegrádi országokban, Előzetes verzió az IDEA magyarországi műhelyvitájára 2008. június 10. 8. o.

² Visegrádi országok (Magyarország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia) körében végzett felmérés.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 2. szám

GÖRBE Attiláné ZÁN Krisztina

Forrás: Új Európa Barométer — TÁRKI, 2005.

Mint ahogy a Magyarországon folytatott kutatások esetében, a *Visegrádi Országok*nál is érdemes megvizsgálunk az idegenellenesség társadalmi bázisát:

- az iskolai végzettség emelkedésével csökken a nyíltan idegenellenesek és nő az idegenbarátok aránya, elsősorban Lengyelországban és Magyarországon. A mérlegelők átlagon felüli arányban jelennek meg az általános iskolát végzettek körében Csehországban és Szlovákiában, míg a lengyel és a magyar válaszadók esetében az érettségivel rendelkezők körében;
- főleg Magyarországon és Szlovákiában a 60 év feletti az átlagosnál nagyobb arányban idegenellenesek. Erre utaló jeleket — gyengébben ugyan — a másik két országban is találtak. Szlovákiában és Csehországban a fiatalok ezzel szemben felülreprezentáltak a mérlegelők között;
- a településméret növekedésével emelkedik az idegenbarátok és csökken az idegenellenesek aránya;
- a lengyel férfiak körében kétszer annyi befogadót találunk (19%), mint a nők körében (10%).³

Egy másik nemzetközi kutatás volt az ugyancsak 2005-ös, Magyarországon a TÁRKI részvételével végzett Új Európa Barométer, amely összehasonlító vizsgálata szerint is kimutatható, hogy a vizsgálatban részt vevő mind a tizenhárom poszt-szocialista ország esetében a lakosság veszélyforrásként érzékeli az adott országban élő etnikai kisebbségeket és migránsokat, illetve a menekülteket. A kérdés az volt, hogy kell-e félteni az ország békéjét és biztonságát a felsorolt két belső „veszélyforrástól” (az adott országban élő etnikai kisebbségek és migránsok illetve menekültek).

A vizsgált tizenhárom ország lakosainak körülbelül ötöde tartja az ország szempontjából veszélyforrásnak a kisebbségeket és a migránsokat. Mindkét belső veszélyforrástól az átlagosnál nagyobb arányú a félelem Oroszországban, va-

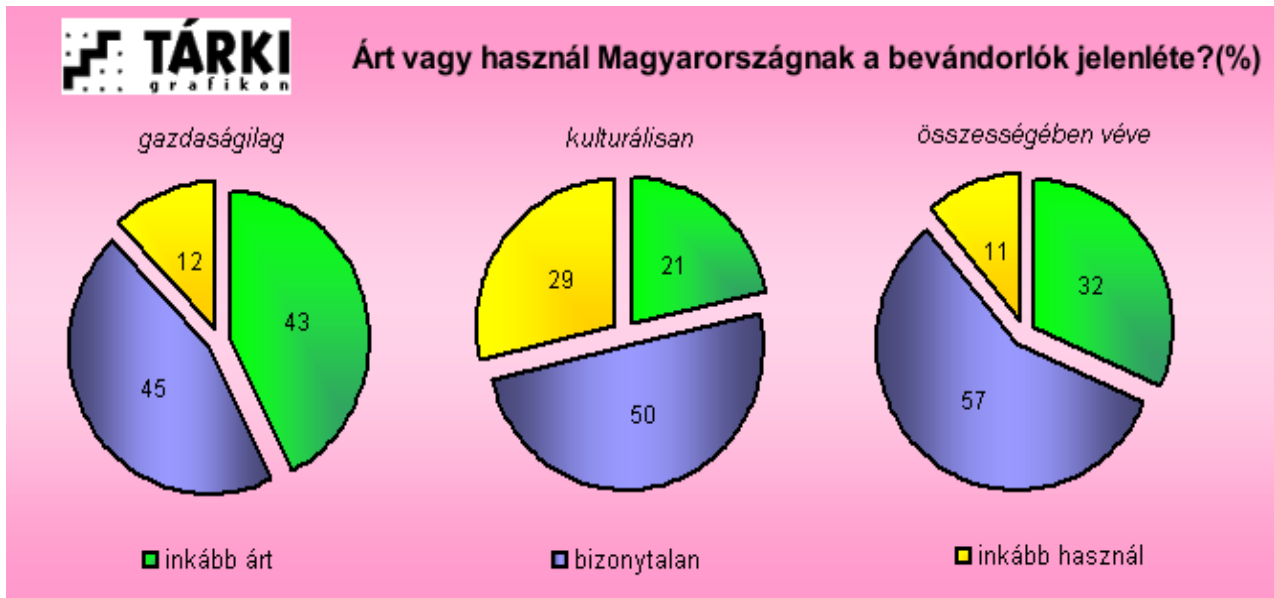
³ Bernát Anikó: Idegenellenesség Magyarországon és a visegrádi országokban, Előzetes verzió az IDEA magyarországi műhelyvitájára 2008. június 10. 11. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 2. szám

GÖRBE Attiláné ZÁN Krisztina

lamint (inkább a migránsoktól) Csehországban és Szlovákiában. Bulgáriában a kisebbségek jelentik a veszélyérzet fő forrását.

Forrás: ESS (European Social Survey) EUTE — TÁRKI, 2005.

A belső veszélyérzet mindkét veszélyforrás szempontjából átlag alatti Litvániában, Észtországban és Ukrajnában, és valamivel kevésbé elmaradva az átlagtól Magyarország és Szlovénia is ide sorolható. Romániában a migránsok, Lettországon, Fehéroroszországban és Lengyelországban a kisebbségek nem okai a félelemnek.

A TÁRKI 2005-ben csatlakozott az „Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálatához”, amelyben Magyarországon kívül még huszonhárom ország lakosai vettek részt. A kutatás egyik eredménye, hogy a magyar lakosok közel egyharmada szerint rosszabb hely lett Magyarország azzal, hogy más országból származó emberek itt telepedtek le. Idegenellenesség terén az összes vizsgált országhoz képest az élmezőnyben vagyunk.

A bevándorlókkal szembeni lakossági attitűdöt nemcsak általában, hanem két külön dimenzióban, a gazdasági és a kulturális életre gyakorolt hatásuk megítélése alapján is megvizsgálták. Az adatok azt mutatják, hogy a véleménnyel rendelkezők körében a domináns nézet az, hogy Magyarország kulturális életét inkább gazdagítják a bevándorlók (a válaszadók 29%-a vélekedik így), azonban gazdaságilag negatív hatással vannak az országra (a kérdezettek 43%-a gondolja ezt). Meg kell azonban jegyezni, hogy a bevándorlók országra gyakorolt hatásának megítélésében — mind az általános vélekedésben, mind pedig a két külön szegmenst tekintve — nagyon magas a bizonytalanok aránya: tízből öt-hatan nem tudtak választ adni a kérdésekre.

Összességében a TÁRKI 2008. szeptember 24-én közzétett jelentése alapján elmondható, hogy a felnőtt magyar lakosság közel egyharmada (32%-a) tekinthető idegenellenesnek az alapján, hogy egyetért azzal az állítással, miszerint az országba menedékkérő be ne tehesse a lábát. A felnőtt magyarok csak egytizede (10%-a) tekinthető ugyanakkor idegenbarátnak, akik szerint minden menedékkérőt be kell fogadni. A többség (a megkérdezettek 58%-a) mérlegelné a menedék nyújtásának, illetve megtagadásának kérdését attól függően, hogy milyen nemzetiségű vagy mely etnikai csoporthoz tartozik a menedékkérő.⁴

⁴ <http://www.tarki.hu/tarkitekinto/2009.09.11.>

A RENDŐRSÉGI XENOFÓBIA KUTATÁS

Az előzőekben bemutatott nemzetközi és hazai felmérések egyértelműen azt mutatják, hogy a magyar lakosság körében — nemzetközi összehasonlításban is — kifejezetten magasnak mondható a bevándorlókkal szembeni előítéletesség, idegenellenesség.

Ezeket a tapasztalatokat is szem előtt tartva a Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskoláján „A magyarországi migrációkezelés alakulása, különösen az Európai Unió bel- és igazságügyi együttműködésének tükrében” címmel készülő doktori értekezésem részeként magam is szeretnék az idegenellenesség kérdésében kutatást végezni, különös tekintettel a migráció kezelésében érintett szervek — elsősorban a rendőrök — lehetőségeire a migrációs stratégia kialakításában.

Kutatásom célja mindenekelőtt annak a megállapítása, hogy a migrációkezelésben részt vevő személyek, főleg a rendőrök, hogyan viszonyulnak az idegenekhez. Másképp intézkednek-e a különböző országok állampolgáraival szemben, más módszerekkel közelítenek-e a külföldiekhez, vannak-e előítéleteik, és ha igen, azok miben nyilvánulnak meg? Mennyire igazak, jellemzőek rájuk is azok az attitűdök, magatartás- és viselkedésmódok, amelyek a civil lakosság körében végzett vizsgálatok alapján a magyarországi népességre jellemzőnek mondhatók. A kutatás során érinteni szeretném azt a kérdést is, hogy a rendészeti oktatásban eltöltött idő módosítja-e a képzésben részt vevő hallgatók véleményét, hozzáállását. Ha igen, ez a változás negatív vagy pozitív irányban történik-e.

Feltételezésem szerint a rendőrök nem mutatnak az idegenellenesség terén rosszabb képet, mint amilyen a megkérdezett civil lakosság válaszaiból kirajzolódott.

A hipotézisben megfogalmazott kérdések objektív és sokrétű vizsgálata érdekében a kutatási módszerek közül az írásbeli kikérdezés (kérdőív) módszerét választottam, mivel ez lehetővé teszi, hogy a vizsgálatot aránylag nagyszámú mintán végezhessem el. A feltett kérdésekre adható objektív válaszok alapján, a kérdőívek számítógépes feldolgozása segítségével egyértelműen lehet majd megfogalmazni a következtetéseket, tapasztalatokat, illetve adekvát módon igazolható vagy cáfolható lesz maga a hipotézis is.

A kutatásban érintett 750 fős mintában elsős és végzős rendőrtisztai főiskolai hallgatók (100 fő), adyligeti és miskolci rendőr szakközépiskolai tanulók (100-100 fő), a Budapesti Rendőr-főkapitányság Bevetési Főosztály állománya (150 fő), az Országos Rendőr-főkapitányság rendészeti szakirányítása alatt működő szervezeti egységeknél dolgozó rendőrök (50 fő külső megyés határrendész és járőr, 50 fő belső megyés határrendész és járőr, 100 fő őrzött szálláson és 50 fő idegenrendészeti osztályon dolgozó kolléga) és a Repülőtéri Rendőr Igazgatóságon szolgálatot teljesítő határrendész (50 fő) vesz részt. A gyakorlati területen dolgozók bevonása a mintába azért is meghatározó, mert ők azok a kollégák, akik napi rendszerességgel találkoznak idegenekkel, kerülnek kapcsolatba adott esetben külföldiekkel.

A kérdőív első tizenegy kérdése a társadalmi-demográfiai változók meghatározásához ad segítséget:

- a válaszadó neme,
- életkor,
- családi állapot,
- iskolai végzettség,
- szakmai végzettség,
- lakóhely,
- munkahely,
- társadalmi státusz,
- idegennyelv-ismeret,
- pályorientáció okai,
- rendőrségen belül betöltött szerep.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 2. szám

GÖRBE Attiláné ZÁN Krisztina

Érdekes eredményeket várok arra vonatkozóan, hogy férfi és nő beosztottak azonos módon közelítenek-e a külföldiekhez, illetve abban a témában is, hogy mennyire befolyásoló az a tény, miszerint a válaszadó külső vagy belső határos megyében teljesít szolgálatot. Különbséget várok annak alapján is, hogy a válaszadó egyedülálló személy, vagy családban él, és ezáltal nagyobb felelősségtudattal, empátiával viseltetik az idegenekkel szemben. Érdeklődéssel várom, hogy vajon a kollégák ismerik-e a pirézeket?

A további kérdésekben (12–37.) 1–5-ig adható értékeléssel különböző, de minden esetben azonos idegen népcsoportokkal (kínai, arab, afgán, afrikai, török, piréz, koszovói, ukrán, európai uniós állampolgár) kapcsolatos attitűdök és a hozzájuk való viszonyulás meghatározása történik.

A kapott válaszok alapján — feltételezésem szerint — láthatóvá válik, hogy milyen távolság létezik a megkérdezettek és a „másik” csoport (idegenek, külföldiek) között. Ennek ismeretében nyílik lehetőség arra, hogy olyan következtetések levonására, ajánlások megfogalmazására kerüljön sor, amelyek több szempontból is hasznosíthatók. Egyrészt figyelembe vehetők egy migrációs stratégia kialakításában, másrészt segítséget nyújthatnak abban, hogy a rendőrök, alkalmazottak — akik hatalmi pozíciót foglalnak el az intézményrendszerben — gondolkodás- és cselekvésmódját mely pontokon, milyen területeken kell befolyásolni, képzés, továbbképzés segítségével módosítani ahhoz, hogy részben esetleg megváltozzanak, részben ne alakuljanak ki újra és újra a megkülönböztető vélekedések és magatartások.

A Rendőrségnél tervezett idegenellenesség kutatás lefolytatását dr. Bencze József országos rendőr-főkapitány 2009. szeptember 17-én engedélyezte. Szeptember hónapban megkezdődött az érintett szervezeti egységek vezetőinek tájékoztatása a kérdőíves kikérdezés megkezdéséről. Elképzeléseim szerint a kérdőívek kitöltetése hamarosan megvalósulhat, az adatok folyamatos számítógépes rögzítésével egyidejűleg. A kutatásból levonható eredményeket doktori értekezésem egyik fejezetében publikálom.

BEFEJEZÉS

A magyar oktatási rendszer vizsgálata során nem tekinthetünk el attól a tényről, hogy az mindmáig megőrizte autoriter jellegét és szelektív erejét, és ahelyett, hogy csökkentené a meglévő társadalmi különbségeket, inkább fokozza azokat. Egy olyan struktúrában, amelyben etnikai alapon spontán és intézményes szegregáció valósul meg, amelyben az eltérő testi vagy szellemi képességekkel rendelkezőket elkülönítik, nem lehet nem arra gondolni, hogy az ilyen iskolarendszer melegágya az előítéletességnek, az idegenellenességnek, az intoleranciának. Ha ezzel szembeállítják az észak- vagy nyugat-európai országok már több évtizedes gyökerekkel rendelkező, multikulturális alapokon álló, befogadó, integratív iskolarendszerét, érezhetővé válhat az országok közötti különbségek nagy része.

Természetesen a családi, iskolai szocializációra vonatkozó megállapításokat nem lehet és nem szabad „fátumként” kezelni, hanem olyan tényként, amivel érdemes szembenézni, hogy változtassunk rajta. Bízom benne, hogy mind a társadalmi berendezkedésben, mind az idegenekkel való kapcsolatteremtésben különleges helyzetet elfoglaló rendőri szervek és az egyes rendőrök családi és iskolai szocializációjára, szemlélet- és véleményalakulására vonatkozó kutatás eredményei hozzájárulhatnak a világosabb helyzetmegítéléshez és a változás útjainak kijelöléséhez, valamint a XXI. századi európai uniós tagállamokban — jelen esetben Magyarországon is — szükséges multikulturális látásmód és az ezzel szoros összefüggő átgondolt, nyitottabb, barátságosabb bevándorlási politika kimunkálásához.

Kulcsszavak: idegenellenesség-kutatás, xenofóbia, külföldi bevándorlók, migrációs stratégia

Keywords: research on xenophobia xenophobia foreigner (ha személy) / foreign (ha jelző) immigrants migration strategy

FELHASZNÁLT IRODALOM

BERNÁT Anikó: *Idegenellenesség Magyarországon és a visegrádi országokban.*

Előzetes verzió az IDEA magyarországi műhelyvitájára 2008. június 10.

CSEPELI György, FÁBIÁN Zoltán., SIK Endre: *Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények.* 1998.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 2. szám

GÖRBE Attiláné ZÁN Krisztina

- DENCŐ Blanka, SÍK Endre: *Adalékok az előítéletesség mértékének és okainak megismeréséhez a mai Magyarországon.* =Educatio 2007/1. szám
- ERŐSS Gábor, GÁRDOS Judit: *Az előítélet-kutatások bírálatához, a rasszista nyugdíjasoktól a kirekesztő iskolákig*
- KOLOS Tamás, TÓTH István György, VUKOVICH György (szerk.): *Társadalmi riport* Budapest. 1998.
- Látélet 2008. Kutatási összefoglaló az előítéletesség és intolerancia hazai helyzetéről (Political Capital)*
- NEMÉNYI Mária, TAKÁCS Judit: *Befogadás és idegenellenesség Európában és Magyarországon.* =Esély 2005/5. szám
- Nemzetközi migráció — nemzetközi kockázatok.* tanulmánykötet, 2009.
- SIMONOVITS Bori: *A magyarországi idegenellenesség alakulásának longitudinális elemzése, 2002—2003.*
- Tárki: Elemzések a gazdasági és társadalompolitikai döntések előkészítéséhez 19. 2000. november*
- TÓTH Pál Péter: *Külföldiekkel vagy idegenekkel...* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 76., 2004.
- TÓTH Pál Péter, TURAI Tünde: *A magyar lakosság külföldiekhez való viszonyáról szóló szakirodalom összefoglalása.*
=Szociológiai Szemle 2003/4.szám
- http://www.hrportal.hu/article/2009_07_01
- <http://www.tarki.hu/tarkitekinto/> 2009. 09. 11.